

H.NORMATOV, N.NARHOJA'YEW

SAZ

3-nji synp üçin derslik

Gaýtadan işlenen 11-nji neşir

Özbekistan Respublikasynyň Halk bilimi ministrligi
tarapyndan neşire hödürlendi

Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öýi
Daşkent – 2019

Syn ýazanlar:

R. Abdullaýew – Özbegistanyň kompozitorlar birleşmesiniň başlygy, Özbegistanda at gazanan sungat işgäri, kompozitor

B. Maksumowa – Daşkent şäheriniň Ýunusabat tümenindäki 17-nji mekdebiniň saz medeniýeti mugallymy.

Ş. Hakimowa – Daşkent şäheriniň Çilanzar tümenindäki 281-nji mekdebiniň saz medeniýeti mugallymy.

– Mugallymyňyzyň ýerine ýetirmeginde diňläň!

– Mugallymyňyzyň kömeginde ýerine ýetiriň!

– Dersiň soňy.

**Respublikanyň ýörite kitap gaznasynyň serişdeleriniň
hasabyndan çap edildi.**

Nurmatow H., Narhojaýew N

Saz: 3-nji synp üçin derslik. Gaýtadan işlenen 11-nji neşir. – D.: Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öýi, 2019. – 108 s.

UO'K 372.878(075)
KBK 85.31 ya 72

ISBN 978-9943-5550-8-2

© **H. Nurmatow**, N. Narhojaýew.
© Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana
döredijilik öýi, 2019

SÖZBAŞY

Eziz okuwçy! Eliňizdäki «Saz» kitaby ençeme başga derslikler ýaly Garaşsyzlyk arkaly çap edilip, Garaşsyzlygyň nygmatyna öwrüldi.

Siz üçin her bir derslik we okuw edebiýatlary özüçe eziz, çünki olar bilimiňizi ösdürýär, gelejege tarap itekleýär.

Saz ynsany täsin saz we äheňler dünýäsine ündeýär, duýgularyny näzikleşdirýär, datyny ýiteldýär, gzelligi söýmegi öwredýär.

Siz 3-nji synpda saz heňlerini dykgat bilen diňlemek hem-de aýdymlary ýakymly, labyzly edip aýtmaklygy özleşdirersiňiz, täze kompozitorlaryň döredijiligi bilen tanyşarsyňyz, saza bolan höwesiňiz ýene-de artar.

Ýylyň dowamynda aýdýan aýdymlaryňyz ata-Watana wepaly bolmagy terbiýeleýär. Bagtly çagalygy wasp edýär. Şonuň üçin hem aýdym we goşgularyň mazmunyny gowy düşüniň, söz we heň birligine aň ýetiriň, labyzly, hoşowazly ýerine ýetirmek endigini ýene-de pugtarak özleşdirip almagy gazanyň.

Aýdym-sazdan lezzet alyň, kalbyňyza begenç we guwanç bagş etsin, okuwyňyzda we işiňizde Size hemişe hemra bolsun.

Awtorlar

BIRINJI ÇÄRÝEK

AÝDYM AÝTMAGYŇ KADALARY

1. Adym aýdanda göwräňizi dogry we erkin tutuň.

2. Aýdym aýdanda tekiz dem alyň, gerdeneriňiz göterilmesin. Demiňizi aýap, jümläniň ahyryna çenli ýetirmäge hereket ediň.

3. Aýdymdaky çekimli sesli bogunlary sozubrak, çekimsiz sesli bogunlary bolsa tiz we dogry ýerine ýetiriň.

4. Sesiňizi ýeňil we ýakymly çykarmaga, goşgulary bolsa labyzly aýtmaga öwreniň.

5. Her bir goşgyny düşüňip aýtmagy öwreniň.

6. Hor bolup aýdym aýdanda köpçüligiň owazyna (sesine) gulak salyň we öz sesiňiziň bölünip galmazlygyna üns beriň.

7. Aýdym aýdanda mugallymyňyzyň el hereketine üns bilen garaň we ähli yşaratlaryny anyk ýerine ýetirmegi endik ediniň.

8. Sesiňiziň bagt-baýlygyňyzdygyny ýadyňyzdan çykarmaň. Ony hemişe aýap, gorap saklaň. Sagdyn we ýakymly ses bilen aýdylan gowy sözüň hem, gowy aýdymyň hem janyňa rahatdygyny unutmaň.

ÖZBEGISTAN RESPUBLIKASYNYŇ DÖWLET SENASY

Sözleri Abdulla Aripowyňky

Sazy Mutal (Mutawakkil) Burhanowyňky

Dabaraly

1. Ser-qu-yosh, hur

o'l-kam, el-ga baxt, na-

jot, Sen o'zing do'st-lar-ga

yo'l-dosh, meh-ri-bon! Meh-ri-

bon! Yash-na-gay to-a-bad il-

mu fan, i-jod, Shuh-ra-ting por-la-

sin to- ki bor ja- hon!

Ol- tin bu vo- diy- lar —

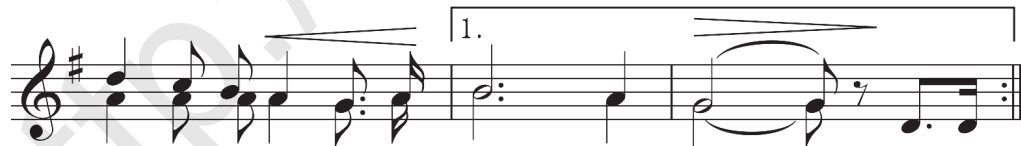
jon O'z- be- kis- ton, Aj- dod-

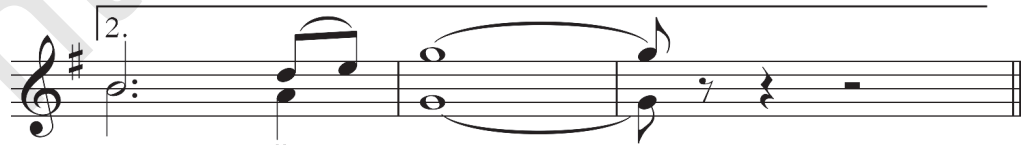
lar mar- do- na ru- hi sen-ga yor! U- lug'

xalq qud- ra- ti jo'sh ur- gan za-mon, O- lam-

ni mah- li-yo ay- la- gan di- yor! Bag'-ri

gan di- yor.

1. Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon!
Yashnagay toabad ilm-u fan, ijod,
Shuhrating porlasin toki bor jahon!

Naqarot:

Oltin bu vodiylar – jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

2. Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
Haqsevar, ona yurt, mangu bo'l obod!

Naqarot:

Oltin bu vodiylar – jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

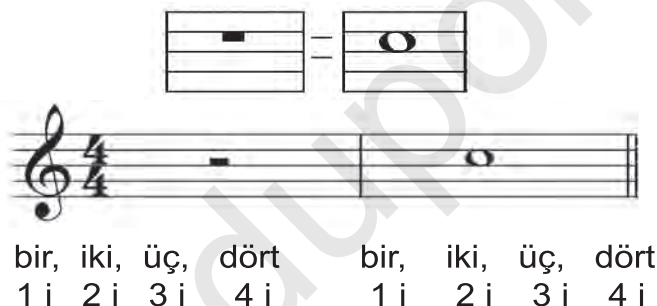
PAUZALAR

BITIN PAUZA

Aýdym ýa-da sazyň käbir ýerinde sesleriň togtamagy ýa-da dynmagy zerur bolsa, pauzalardan (dyngy belgilerinden) peýdalanylýar.

Notalaryň dowamlylygy her hili bolşy ýaly, pauzalar hem her hili dowamlylykda bolýar.

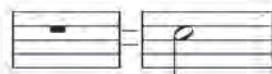
Bitin pauza bitin nota deň bolmak bilen ynha şeýle ýazylýar:

ÝARYMLYK PAUZA

Ýarymlyk pauza ýarymlyk nota deň.

Ýarymlyk pauza ynha şeýle ýazylýar:

Aşakdaky maşky ýarymlyk pauzalar boýunça ýerine ýetirýäris:

EÝ DARAGYM, BATLAN

Sözleri O. Annaýewiňki

Sazy Ç. Nurymowyňky

Şadyýan

Eý da-ra- gym bat- lan, Eý ýü-re- gim şat-
lan. Şat- lan, şat- lan, eý jan- eý,
Gül- ler- de şat- lan. Şat- lan, şat- lan,
eý jan- eý, Zäh- met- de tap- lan.

Eý daragym, batlan,
Eý ýüregim şatlan.
Eý daragym, batlan,
Eý ýüregim, şatlan.

Eý gözel-eý haly,
Gül bezelen haly.
Eý gözel-eý haly,
Gül bezelen haly.

Şatlan, şatlan, eý jan-eý,
Güllerde şatlan.
Şatlan, şatlan, eý jan-eý,
Zähmetde taplan.

Älemde meşhur, eý-jan,
At gazanan haly.
Älemde meşhur, eý-jan,
At gazanan haly.

ILKINJI JAŇ

Sözleri **K. Nurbadowyňky**

Sazy **H. Amangeldiýewiňki**

Çaltrak, şadyýan

Il- kin- ji jaň ka- kyl- dy, Mek- dep ga- py-
syn kak- dyk. I- ç i do- ly a- kyl- ly,
ki- tap ga- ty- ny aç- dyk.

Ilkinji jaň kakylady,
Mekdep gapysyn kakdyk.
Içi doly akyllı,
Kitap gatyny açdyk.

Pugta gulak asýarys,
Mugallymyň öwdüne.
Batly gadam basýarys,
Bilimleriň ýurduna.

ÝADA SALYŇ

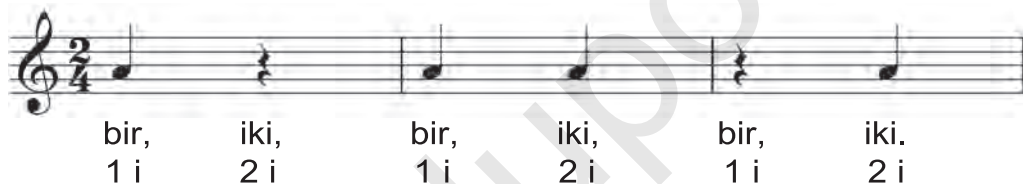
Aşakdaky heň böleklerini notanyň atlary bilen ýerine ýetirseňiz, özüňiz öwrenen aýdymlardygyna göz ýetirersiňiz:

ÇÄRÝEK WE SEKIZLIK PAUZALAR

Çärýek pauza hem çärýek nota ýaly öz uzaltma we ölçegine eýe.

Çärýek pauza çärýek nota deň bolmak bilen ynha şeýle ýazylýar:

Sekizlik pauza sekizlik nota deň.

Sekizlik pauza ynha şeýle ýazylýar:

Aşakdaky maşky sekizlik pauzalar boýunça ýerine ýetirýäris:

Şadyýan

Saz eserindäki pauzalaryň dürlüçe bolýandygyny bildiňiz. Aşakdaky sazy diňläň, ondaky çäryek pazanyň hemişelik taktyň başynda gelýändigine üns beriň:

FERUZA

Sazy Gulamjan Rozibaýewiňki

Ýeňil

GÖZEL ÜLKE

Sözleri **K. Taňrygulyýewiňki**

Sazy **W. Ahmedowyňky**

Howlukman

Geşme çaylar- da Suw-lar a-kyp dur. Ül-kä-me gü- neş

Nu-run dö-küp dur. Ýur- dum a- la-ýaz, Gül-le-ýär, ös- ýär.

Ýe- ñiş- den- ýeñ- şe Ga- da- myn bas-

1. ýar. 2. - ýar. -ýar.

PIŞIGIM

Sözleri K. Nurbadowyňky

Sazy H. Amangeldiýewiňki

Çaltrak

Sy- pap, sy- pap ar- ka- syn

Buý- ry- gy- ñy be- ýan et.

«Pi- şik, pi- şik, pi- şi- gim,

Guý- ru- gy- ñy ýy- lan et!»

RUSTAM ABDULLAÝEW

(1947)

Gadymy Horezmiň Hywa şäherinde doglup ösen Rustam Abdullaýew Respublikamyzyň saz sungatynyň ösmegine özüniň mynasyp goşandyny goşup gelýär. «Şadymülk», «Sadokat», «Hywa» atly operalary, «Güneşe tagzym» baleti, 5 sany fortepiano we simfonik orkestr üçin konsert, birnäçe aýdymlar we romanslar kompozitoryň döredijiliginiň diňe bir bölegidir. 1995-nji ýyldan bäri Özbekistanyň kompozitorlar birleşmesiniň başlygy.

Rustam Abdullaýewiň ýazan ençeme eserleri daşary ýurtlarda hem ýerine ýetirliip, saz söýüjilerini hoşal etdi. Kompozitoryň «Garaşsyzlyk läleleri biz», «Dostluk taronasy», «Gülgün gözli çagalar», «Diýarymda baýram bu gün», «Satlyk aýdymy», «Nowruz aýdymy» ýaly 50-den gowrak reňbe-reň goşgulary bolsa okuwçy ýaşlar tarapyndan söýlüp aýdylýar. Kompozitor çagalar üçin ýene birnäçe goşgular ýazmak isleýär.

GUZUJYK

(Özbek dilinde)

Sözleri Ýoldaş Suleýmanyňky
Sazy Rustam Abdullaýewiňki

Ortaça çaltlykda

Bar-ra pe-chak, sa-ra pe-chak. Te-rib kel-dik

Yur-may dik- dik. Ki- sir- ki- sir, ki- sir- ki- sir.

Bi-sir- bi- sir, bi- sir- bi- sir. U- ni chay- na,

Ba, qo'- zi- choq, U- ni chay-

na, Ma, qo'-zi- choq.

1. Barra pechak,
Sara pechak.
Terib keldik
Yurmay dik-dik.
Kisir-kisir,
Bisir-bisir,
Uni chayna,
Ba, qo'zichoq.
Uni chayna,
Ma, qo'zichoq.

2. Men va Zaynab
Har kun ko'plab
Har xil o'tlar
Terib deymiz:
Egil, egil,
Yegil, yegil,
Bo'lg'in semiz,
Ba, qo'zichoq.
Bo'lg'in semiz,
Ma, qo'zichoq.

DIRIŽÝORLYK HEREKETLERI

Köpçülik bolup aýdym aýdylanda, hemme bir wagtda bir meňzeş aýtmagy üçin dirižýor ýolbaşçylyk edýär. Dirižýor eseriň ýerine ýetirilişini eliniň hereketleri bilen dolandyrýar.

Saz eserleriniň dürli ölçegde bolýandygyny siz bilýärsiňiz. Şoňa görä dirižýorlyk hereketi hem ölçege garap dürli bolýar. Dirižýorlyk hakyndaky bilim we endiklerimizi berkideliň.

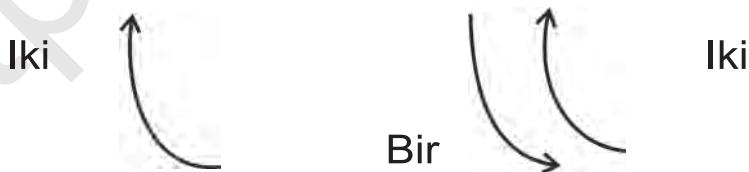
Iki çäryekli ölçeg

Iki çäryekli ölçege dirižýorlyk edilende ilki ellerimiz pese, soňra ýokary garap hereket edýär.

Birinji güýçli böleginde elimiz aşaga tarap hereket edýär:

Ikinji güýcsüz bölümde elimizi ýokary galdyryýarys:

Indi 2/4 ölçegli aýdymy dirižýorlyk edip aýdýarys:

PÖKGİM

Sözleri **K. Taňrygulyýewiňki**

Sazy **W. Ahmedowyňky**

Çaltrak

Al- dym e-li- me A- la-ja to- pum. Ge- liň, hem-me-jäň,
Pök-gi-ni ga- pyň ... Pök-pök, pök-pök Ses-le-ner pök- gim.
Pök- pök, pök- pök Bes-le- ner pök-gim. Bes-le-ner
pök- gim. Bes- le- ner pök- gim, heý.

Aldym elime
Alaja topum.
Geliň, hemmejäň,
Pökgini gapyň ...

Nirä gitdikä
Alaja topum.
Nirde ýitdikä
Alaja topum.

G a ý t a l a m a :

G a ý t a l a m a :

Pök-pök, pök, pök
Seslener pökgim.
Pök-pök, pök, pök
Beslener pökgim.

Ynha, çagalar,
Alaja topum,
Dostlar, oklaýan,
Pökgini gapyň.

AÝDYŞYK

Sözleri **K. Taňrygulyýewiňki**

Sazy **W. Ahmedowyňky**

Çaltrak

Şa- gal diý- se- ne. Şa- gal. Et-mäň gal- ma- gal

Tow-şan diý- se- ne. Tow-şan. Çöl- de gök ýow-şan.

Ar- ça diý- se- ne. Ar- ça. Go-nup-dyr ser- çe.

Oý-na diý- se- ne. Oý-na. Ot ýyg-ýas goý-na.

ÖZÜŇIZ TAPYŇ

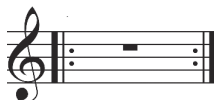
- – ýarym nota näçe çäryek nota deň?
- – çäryek nota näçä sanalýar?
- – sekizlik notanyň näçesi çäryek nota deň?
Näçesi ýarym nota deň?

— bu nähili pauza? Ol näçä sanalýar?

— bu pauza deň ulaltmadaky notany aýdyň.

— bu belginiň ady näme? Wezipesi näme?

GULLOLADAN JAMALAK

(Özbek dilinde)

Sözleri **Kambar Atanyňky** Sazy **Nadim Narhojaýewiňki**
Şadyýan

Yay - ra - ta - san os - mon - ni

Yay - ra - san ja - hon - ni Ez - gu - dan -

be - rib da - rak ko'k gum - ba

zi - dan cha - qin Yom - g'ir bor - liq

ni - yu - var Qol - mas zar - ra - cha g'u - bor

os - mon qalb - lar - ga ya - qin

Ka - ma - lak - jon, ka - ma - lak, at - rof yen - gil

o - su - da Yash - nar qiz - lar bo - shi - da gul - lo - la - dan

ja - ma - lak.

ÝERINE ÝETIRMEGI MAŞK EDÝÄRIS

Aýdym aýdylanda sözleri düşnükli, rowan aýtmak möhüm ähmiýete eýe.

Söz bilen heň bilelikde jemlenip, diňleýjä ýetip barmalydyr.

Aşakdaky maşkyň kömeginde aýtmagy ösdür-mäge çalyşýarys:

ÇÄRÝEĞIŇ JEMI BOÝUNÇA SORAGLAR

1. Özbekistan Respublikasynyň Döwlet Senasyny nähili diňlemeli?

2. «Gözel ülke» aýdymynyň sazyny kim ýazdy? Şu goşgynyň mazmunyny aýdyp beriň.

3. Bu çäryekde nähili saz eserlerini diňlediňiz? Haýsy kompozitorlar bilen tanyş bolduňyz?

4. Nähili tans sazларыny bilýärsiňiz?

5. Siz näçe ölçegli esere dirižýorlyk edip biler-siňiz?

6. Çäryek pauza näçä sanalýar? Sekizlik pauza näçä sanalýar? Bu pauzalara nähili notalar deň bolýar?

7. Sazyň nähili aňlatma serişdelerini özleşdirip aldyňyz? Sazda aňlatma serişdeler näme üçin gerek?

8. Iki çäryekli esere nähili dirižýorlyk edilýär?

9. Siz nähili aýdym we sazlary gowy görýärsiňiz?

IKINJI ÇÄRÝEK

AÝDYMÇYLAR ANSAMBLÝ

Iki we ondan köpräk ýerine ýetirijiler toparyna «ansambl» diýilýär.

Ýerine ýetirýän topara «aýdymçylar ansambly» diýilýär.

JANAN

Sazy **Muhammetjan Mirzaýewiňki**

Ýeňil

MEKDEBIM

Sözleri **N.Baýramowyňky**
Sazy **O. Gurbannyýazowyňky**

Çalt

1. Eý, mek-debim, ja-na-jan, Sa-ňa bo-lan söýgim kân. Sen mis-li e-nem de-ýin. Bak-dyň ma-ňa mäh-ri-ban. Ki-tap ber-diň go-lu-ma, Aýdym berdiň di-li-me. Ye-ne ö-ňe git-mä-ge Yag-ty saç-dyň ýo-lu-ma. Aý, jan, aý, jan, Ye-ne ö-ňe git-mä-ge Ýag-ty saç-dyň ýo-lu-ma. 1. 2. ma. //-ma.

Şatlykly wagty-da sen,
Şöhratym, bagty-da sen,
Adamzadyň geregi
Ylym daragty-da sen.

G a ý t a l a m a :

Barýaryn öňe, mekdep,
Ýol açdyň maňa, mekdep.
Bütün geljegim üçin
Minnetdar saňa,
mekdep!

G a ý t a l a m a :

SAZANDALAR ANSAMBLY

Saz eserini bilelikde birmeňzeş edip ýerine ýetirýän saz gurallary toparyna «Sazandalar ansambly», diýilýär. Sazandalar ansambly dürli saz gurallaryndan düzülýär. Onda rubap, dutar, naý, gyjak, çeň, tanbur, dep ýaly saz gurallarynyň bolmagy mümkin.

Şeýle hem, ansambl birmeňzeş saz gurallaryndan hem düzülýär. Meselem: rubapçylar ansambly, dutarçylar ansambly, çeňçiler ansambly, depçiler ansambly we şuňa meňzeşler.

UFORI 3 (GYZLAR TANSY)

Özbek halk sazy

Şadyýan

SANAWAÇ

Sözleri **K. Taňrygulyýewiňki**
Sazy **W. Ahmedowyňky**

Howlukmazdan

A- pak, ma- pak. Sa- ry sa- pak! A- pak, ma- pak.

Ga- zan ga- pak. A- pak, ma- pak. Kö- şek de- pek.

A- pak, ma- pak. Ça- lyň ça- pak! Heý!

Apak,
Mapak.
Köşek
Depek.

Apak,
Mapak.
Çalyň
Çapak!

Sazy D. Nuryýewiňki

Bag-lar-da ter a- çy- lan, Par-lak el- wan gül ýa- ly.

Ylymdan paý alýarys,
Mekdebiň gujagynda.
Köp iş garaşýar bize,
Ýurduň her künjeginde.

Watanymyz garaşýar,
Öseliň, tiz, öseliň!
Ösmek bize ýaraşýar,
Öseliň, tiz, öseliň!

ÝAŞYLBAŞ

Türkmen halk sazy

Çaltrak

Aşakdaky saz parçalarynyň nota ölçegini
tapyň:

1)

2)

FARHOD ALIMOW
(1947–2014)

«Biz geljegin eýeleri», «Ene dilim – özbek dilim», «Agzybirlik – dostluk», «Çakgan oylan», «Akja gandym» ýaly ajaýyp goşgulary bilen çagalaryň kalbyndan ýer alan kompozitor Farhod Alimow Daşkentde doglup ösdi.

Ýaşlygyndan saza bolan höwesi ony, ilki gyjak sazynyň sylaryny öwrenmäge, soňra kompozitorlyk hünärmenligini eýelemäge çagyrdy.

Bu günki günde köptaraply dörediji birnäçe sazly spektakllara saz ýazdy, hor we ýekelikde ýerine ýetirmek üçin birnäçe goşgulary döreden kompozitordyr. Onuň simfonik orkestr, halk saz gurallary orkestri üçin ýazan dürli eserleri radio tolkunlarynda yzygiderli ýaňlanyň durýar.

Aýdym aýdyň

AKJA GANDYM

(Özbek dilinde)

Sözleri **Polat Möminiňki** Sazy **Farhad Alimowyňky**
Değişgen

Choyga solsam
Terib-terib,
Sen ketasan
Tezda erib.

Oppoq qandim,
Yumshoq qandim.

Kir qo'l bilan
Ushlamayman.
Uvol qilib
Tashlamayman.

Oppoq qandim,
Yumshoq qandim.

Shirin bo'lar
Ichgan choyim.
Hamma sendan
Xursand doim.

Oppoq qandim,
Yumshoq qandim.

Üç çäryekli ölçeg

Saz eserlerinde iki çäryekli ölçegden daşary üç çäryekli ölçeg hem bolýar. Bu ölçegde döredilen sazlar köpräk tansa düşmäge meýillilik döredýär. Wals tansy muňa mysal bolup biler.

Üç çäryekli ölçege dirižýorlyk etmegi öwreniň. Birinji güýçli ülüşde el pese düşýär:

Bir

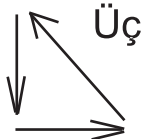
Ikinji güýçsüz ülüşde eli sag tarapa hereketlendirýäris:

Bir

Iki

Üçünji ülüşde bolsa elimizi ýokary galdyrýarys:

Üç

Bir

Iki

Indi ynha bu aýdymy aýdyp, sag elimiz bilen üç çäryekli ölçege dirižýorlyk edýäris:

MILLI SAZ GURALLARYMYZ

BU SAZ GURALLARY NÄHILI ÇALYNÝAR?

ÇOPAN

Sözleri O. Annaýewiňki

Sazy Ç. Nurymowyňky

Çalt

– Aý, ço- pan, ço- pan, ço-pan, Gu-zu-lar- yň mä- le- ýär.

– Gu- zu- lar-ma, suw ge-rek, Suw ýok di- ýip na- la- ýar.

– Aý, çopan, çopan, çopan,
Guzularyň mäleýär.

– Guzularma suw gerek,
Suw ýok diýip nalaýar.

– Aý, çopan, çopan, çopan,
Owlaklaryň näläýär.

– Owlaklarma gül gerek,
Gül ýok diýip aglaýar.

– Aý, çopan, çopan, çopan,
Kanal gelse, näme bor?!

– Owlak-guza gül bolar,
Owlak-guzyň nalamaz!

EJE

Sözleri **N. Baýramowyňky** Sazy **J. Gurbangylyjowanyňky**

Howlukmazdan

Aý, e- je, jan e- je, Sö- zi şer-bet-bal, e-je. Par- lak gül-le-rim,

Saý-rak dil-le-rim,e-je! Jan e- je, jan e-je,Sen,sen mäh-ri-ban,e-je!

Aý- dyň, gün-le-rim, A- ýym, ýyl-la-rym, e-je! A - - -

a - - -

Aý, eje, jan eje,
Sözi şerbet-bal, eje.
Parlak güllerim,
Saýrak dillerim, eje!

G a ý t a l a m a :

Jan eje, jan eje,
Sen, sen mähriban, eje!
Aýdyň, günlerim,
Aýym, ýyllarym, eje!

Bal eje, gül eje,
Bagymda bilbil, eje!
Şatlyk, begenjim,
Sensiň guwanjym, eje!

ÇÄRÝEĞIŇ JEMI BOÝUNÇA SORAGLAR

1. Ansamblyň nähili görnüşlerini bilýärsiňiz?
2. Aýdymçylar ansambly nähili bolýar?
3. Sazandalar ansambly nähili bolýar?
4. «Oppoq qandim» aýdymynyň awtory kim?
5. «Oltin paxtam – oppog'im» aýdymynyň awtory kim?
6. Bu çärýekde haýsy kompozitor bilen tanyşdyňyz? Onuň nähili aýdymyny öwrendiňiz?
7. Bu çärýekde size nähili aýdymlar we sazlar köpräk ýakdy?

ÜÇÜNJI ÇÄRÝEK

GELJEKKI WATAN GORAÝJYLAR

GUDRATLY GOLLAR

Sazy A.Kulyýewiňki

Orta çaltlykda

YAŞ ESGERLERIŇ AÝDYMЫ

(Özbek dilinde)

Sözleri **Safar Barnoýewiňki**

Sazy **Saýfi Jaliliňki**

Marş tempinde

Biz- lar bo- tir yosh jang-chi, Si- nov-lar- da chi- niq- qan.

Si- nov- lar- da chi- niq- qan. U- chuv- chi- miz

ham tank-chi Mashq-lar-da g'o- lib chiq-qan.

Ol- g'a- bu biz- ning shi- or, Saf-da tu- ra-

miz a- dl. Ti- zi- lib tur- na - qa- tor,

Qa- dam tash- lay- miz da- dil.

1. Bizlar botir yosh jangchi
Sinovlarda chiniqqan.
Uchuvchimiz ham tankchi
Mashqlarda g'olib chiqqan.

G a ý t a l a m a:

Olg'a – bu bizning shior,
Safda turamiz adl.
Tizilib turnaqator,
Qadam tashlaymiz dadil.

G a ý t a l a m a.

2. Toblanamiz yoz-u qish,
Ko'rib qo'ying, mehmonlar,
Har birimiz Alpomish,
Biz bo'lajak posbonlar.

G a ý t a l a m a

DIŇLÄŇ WE TAPYŇ

Aşakdaky saz parçalary haýsy aýdymlardan alnan?

Olaryň atlaryny aýdyň we nota bilen ýerine ýetiriň.

Janly

Indi bu aýdymlaryň sazларыny haýsy kompozitorlar ýazandygyny aýdyň.

Sözlerini ýazan şahyrlary hem ýada salyp bilersiňizmi?

Şu berlen aýdymlardan haýsysy size köpräk ýakýar?

Näme üçin?

SAZYŇ AŇLATMA SERIŞDELERI

Saz – sungatyň bir görnüşidir. Ol dürli ulaltma we belentlikdäki sesleriň kömeginde obraz döredip berýär. Sazyň esasy heň bolup, **ölçeg**, **usul**, **temp** we **dinamiki belgiler** sazyň aňlatma serişdeleri hasaplanýar.

Saz seslerini bir-biri bilen özara baglanyşmagyna **heň** – diýilýär.

Taktda güýçli we güýcsüz ülüşleriniň bir-sydyrgyn çalyşyp durmagyna **ölçeg** diýilýär.

Uzyn we gysga sesleriň özara çalyşyp gelmegine **usul** diýilýär.

Saz sesleriniň belli bir tertipde özara baglanyşmagyna **lad** diýilýär.

Heňiň tizligine **temp (depgin)** diýilýär.

Heňi güýçli ýa-da güýcsüz ýaňlanyşyny görkezýän belgilere **dinamiki belgiler** diýilýär.

HOREZM HEŇI

Halk sazy

Şadyýan

ŞADYÝAN AÝDYM

Sözleri **O. Annaýewiňki**
Şadyýan

Sazy **Ç. Nurymowyňky**

Do-lap kö- ne-je do- na, Geý-di-ren-soň e- şig-i.

Ar- ka- jyg- ny sy- pa- lap, jan, Hüw-dü-le- di

pi- şig-i. Ü- ns be- rip diň-län-soň. So-na-nyň söz-

le- ri- ni, U- ka git- di pi- şig-ek, Tiz ýu-mup göz-

le- ri- ni. U- ka git- di pi- şig-ek, jan,

Tiz ýu- mup göz- le- ri- ni.

Dolap köneje dona,
Geýdirensoň eşigi.
Arkajygny sypalap, jan,
Hüwdüledi pişigi.

Üns berip diňlänsöň,
Sonanyň sözlerini,
Uka gitdi pişijek,
Tiz ýumup gözlerini.

ÝÖRÄLIŇ

Sözleri **K. Taňrygulyýewiňki**

Sazy **W. Ahmedowyňky**

Çaltrak

Ýö- rä- li- ñä Ýö- rä- liň. Ýö- rüň, ba- gy

Gö- rä- liň. Jem- len- ýar Bar ça- ga

Ýö-rüň, ýö-rüň Gök ba-ga. Gök ba-ga.

«Ýöräliň» aýdymyny iki sese bölünip aýtmaga hereket edýäris.

SAZDAKY DINAMIKI BELGILER

Kompozitorlar haýsy-da bolsa bir saz eserlerini döredenlerinde olaryň mälüm bir bölekleriniň güýçli ýa-da güýçsüz ýerine ýetirilmelidigini ýörite belgiler bilen görkezýärler. Bu belgiler eseriň ýakymly, täsirli eşidilmegine kömek edýär.

Sazda bu belgiler «dinamiki belgiler» diýlip atlandyrylýar.

Aşakda dinamiki belgileriň esasylyary görkezilen. Olary biljek boluň:

f (forte) – güýçli ses.

p (piano) – güýçsüz ses.

Indi sesleri ýuwaş-ýuwaşdan güýçlendirip we peseldip berýän belgiler bilen tanyşyarys:

p $\leq$ *f* – bu belgi sesleri ýuwaş-ýuwaşdan güýçlendirilýän belgisi, ol «kreşçendo» diýlip okalýar.

f $\geq$ *p* – bu belgi sesleri ýuwaş-ýuwaşdan peseldýän belgisi, ol «diminuendo» diýlip okalýar.

Dinamiki belgilere amal edip aşakdaky maşky ýerine ýetirýäris:

Çagalar! Siz geçen sapaklarda saz eserleriniň karakterini açyp görkezmekde sazyň aňladyjy serişdeleriniň esasy orun eýeleýändigini bildiňiz.

Kompozitorlar saz ýa-da aýdym döredende aňladyjy serişdeleri bolan depgin we usula aýratyn üns beripdirler. Aşakdaky siziň diňlejek eseriňizde depgin bilen usul özara baglanyp, aýdymyň karakterini açyp berýändigine üns beriň.

TOWUK

Sözleri **B. Kerbabaýewiňki** Sazy **B. Hudaýnazarowyňky**

Çalt

Kä- ke, kä- ke, kä- ke-läp, Göz-lär to- wuk ke- te-gin.

Dol-du-ran-da yn- ja- lar, Ýu-murt-ga-dan ýa- ta- gyn.

Käke-käke käkeläp,
Gözlär towuk ketegin.
Dolduranda ynjalar,
Ýumurtgadan ýatagyn.

Togalajyk taşlany,
Ýönekeý bir daş däldir.
Içi tyrym-tykyzdyr,
Akja küýze boş däldir.

ALTERASIYA BELGILERI

Sesleriň hatarynda ýerleşen esasy ýedi başgançakdaky notalar zerur bolan wagtda ýarym tona göterilmegi ýa-da ýarym tona peseldilmegi mümkin.

Beýle ýagdaýlarda ýörite belgilerden peýdalanylýar. Bu belgilere «alterasiya» belgileri diýilýär.

Alterasiya belgileri **#** «diyez», **b** «bemol», **♮** «bekar» diýilýär. Nota ýazgysynda bu belgiler notanyň önünde goýlup, notanyň adyndan soň aýdylýar. Saz eserlerinde diyez we bemol belgileri sol açaryndan soň ýazylyp goýulýar.

LOLAÇA

Özbek halk sazy

Şadyýan

DIÝEZ

Diýez – **#** belgisi sesi ýarym ton, ýagny ýarym basgançak ýokary göterýär. Nota düşeginde ol şeýle ýazylýar:

do-diýez

sol-diýez

fa-diýez

Aşakdaky aýdymy bilelikde aýdalyň we ondaky notalara degişli bolan «diýez» belgisini anyklalyň:

PIŞIJEK

Sözleri **Ýa. Pirgulyýewiňki**

Sazy **D. Nuryýewiňki**

Haýalrak

Gu- la- jy- gy çü- rü- je, Mur- ty ak- ja pi- ši- jek,

Göz- ja- ga- zyň, del- min-ýär, Sab- ry ýok- ja pi- ši- jek.

Göz- ja- ga- zyň, del- min-ýär, Sab- ry ýok- ja pi- ši- jek.

Gulajygy çürüje,
Murty akja pişijek,
Gözjagazyň delminýär,
Sabry ýokja pişijek.
Gözjagazyň delminýär,
Sabry ýokja pişijek.

Pişijek, pişijek,
Sabry ýokja pişijek.

Gaharlanman myrlasaň
Süýtdür gaýmak bereýin.
Agram salmaz dişiňe
Ýagly guýmak bereýin.
Agram salmaz dişiňe
Ýagly guýmak bereýin.

Pişijek, pişijek,
Sabry ýokja pişijek.

BEMOL

Bemol – $\flat$ belgisi sesi ýarym ton peseldýär. Nota çyzygynda ol aşakdaky ýaly ýazylýar:

mi-bemol

si-bemol

Diýez belgisi ýaly bemol hem notadan öň ýazylyp, notadan soň okalýar.

Köplenç minor ladlarynda eser döretmek üçin bemol belgisi ulanylýar:

re-minor

Indi aşakdaky heňi diňläň we ondaky si-
bemol-dan daşary, ýene haýsy nota bemol
belgisi goýlandygyny tapyň:

ARUHAN

Garagalpak halk sazy

Ortaça çaltlykda

ÇAPAK-ÇAPAK ELLERİ

Sözleri **O. Gurdowyňky**

Sazy **D. Nuryýewiňki**

Orta çaltlykda

Ji- gim ýet- di üç ýa- şa, Ça- pak çal-ýar el- le- ri.

Ýazyň güni, köp ýaşa,
Kowduň sowuk ýelleri!
Jigim ýetdi üç ýaşa,
Çapak çalýar elleri.

Jigim çapak çalyp dur
Ýazyň ap-ak ýagşyna.
Gülüp goşýar goşa nur,
Ýazyň gülden nagşyna.

ŞADYÝAN SAZANDA

Sözleri **T. Wolginanyňky**

Sazy **A. Filippenkonyňky**

Şadyýan

Men dutarda saz çalýaryn:
– Tryň-tyň-tyň, tryň-tyň-tyň!
Towşanjyklar tans edýärler.
Tryň-tyň-tyň, tryň-tyň-tyň.

Indi bolsa deprek çalýan:
– Bum-bum-bum, bum-bum-bum!
Towşanjyklar tans edýärler.
Gaçdylar-a, gaçdylar.

HÜWDI

Sazy M. Mirzaýewiňki

Orta çaltlykda

Gel, gurjagym, ýanyma,
Öz ýeriňde ýat, janym.
Gel, gurjagym, ýanyma,
Gel, sen uka bat, janym.

Ukla, janym, ukla sen,
Döşüňe gül dakaýyn.
Ukla, janym, ukla sen
Gökje köýnek tikeyin.

BEKAR

Belli bir sesiň öňüne goýlan diyez ýa-da bemol belgisini aýryp, sesleri asyl ýagdaýyna getirmeli bolanda bekar ♮ – belgisi ulanylýar. Bu belgi aşakdaky görnüşde ýazylýari:

fa-diyez fa-bekar

si-bemol si-bekar

Ynha şu eserde bekar belgisiniň kömeginde fa-diyez we do-diyez sesleri aýrylyp, asyl «fa» we «do» ýagdaýyna getirilen.

Notany ünsli gözden geçirip bekar ýagdaýlaryny özüňiz tapyň.

TANS

Özbek halk sazy

Ýeňil

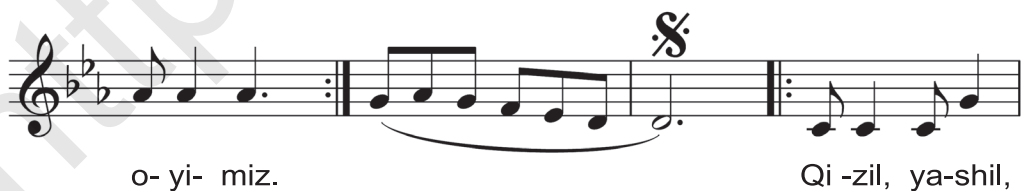
SWETOFOR

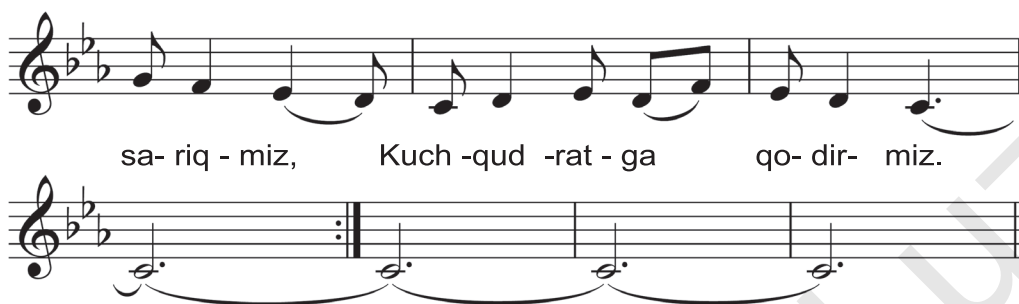
(Özbek dilinde)

Sözleri **Safo Açılyňky**

Sazy **Sadulla Nurmetowýňky**

Ortaça

Gaʻytalama:

Uch ogʻayni botirmiz,
Uch xil rangda nodirmiz.
Qizil, yashil, sariqmiz,
Kuch-qudratga qodirmiz.

Hamjihatmiz doim biz,
Chorrahalar joyimiz.
Vaqti bilan nur sochar
Uchta toʻlin oyimiz.

Qizil yonsa, tik turing,
Yashil yonsa, tez yuring,
Sariq yonsa, ehtiyot
Chorasini ham koʻring.

Gapimiz shu sizlarga:
Barcha oʻgʻil-qizlarga –
Duch kelmaysiz xatarga,
Quloq soling bizlarga.

Özüňiz tapyň

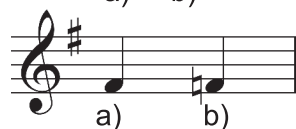
Haýsy belgilere «Alterasiýa belgileri» diýilýär?

– bu belginiň ady näme? Wezipesi näme?

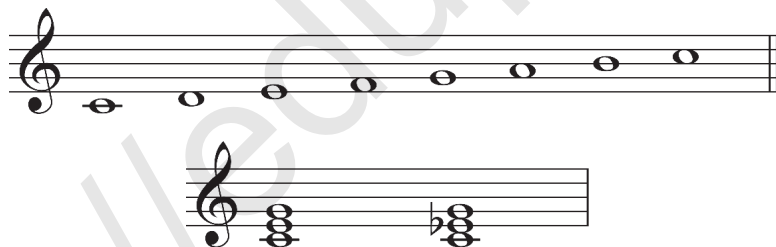

– haýsy ses belendräk?

– haýsy ses pesräk?

Ses hatarda haýsy notalaryň aralygy ýarym ton?

Näçenji mysalda minor üçsesliligi berlen?

Major üçsesliligini düzmek üçün nähili ses yetişmeýär?

ÇÄRÝEĞIŇ JEMI BOÝUNÇA SORAGLAR

1. Sazyň aňlatma serişdelerine nämeler girýär?

2. Sazda alterasiýa belgileri näme üçin gerek? Diýez bilen ýokarlanan ýa-da bemol bilen peseldilen sesleri öz halyna getirmek üçin nähili belgi ulanylýar?

3. Kompozitor N.Narhojaýewiň nähili aýdymlary we sazlary ýadyňyzda galdy?

4. Sazda dinamiki belgileriň wezipeleri nämelerden ybarat? Piano belgisi bilen ýuwaşja ýerine ýetirilen sesi güýçlendirmek üçün nähili belgi goýulýar?

5. f – bu nähili belgi?

 – bu nähili?

6. p – bu nähili belgi?

 – bu nähili?

7. Bu çäryekde size nähili heňler we aýdymlar ýakdy?

DÖRDÜNJI ÇÄRÝEK

BENT WE GAÝTALAMA

Size mälim bolşy ýaly, aýdymlar hem, sazlar hem özüniň möçberi we ýerine ýetiriliş çylşyrymlygyna görä dürli bolýar. Iň ýönekeý aýdymlar bent we gaýtalamaly aýdymlardyr. Beýle ýönekeý görnüşdäki aýdymlary siz köp ýerine ýetirdiňiz. Olar adatda birnäçe bentden we her bentden soň birmeňzeş sözler bilen gaýtalanýan gaýtalamadan ybarat bolýar. Aýdymda ilki bent, soňra gaýtalama ýerine ýetirilýär.

Gaýtalama diýip, aýdymyň sözi hem sazy hem üýtgemeyän bölümüne aýdylýar.

Özüňiziň birinji çäryekde diňlän «Özbekistan Respublikasynyň Döwlet Senasy», ikinji çäryekde ýerine ýetiren «Towuk», üçünji çäryekde ýerine ýetiren «Men gunçadrym» ýaly bent we gaýtalamadan düzülen ýene birnäçe goşgular ynha şeýle sada görnüşdäki goşgulardyr. Dördünji çäryekde hem olardan birnäçesini öwrenersiňiz.

Özüňiziň bilýän ýönekeý görnüşdäki başga goşgularyň atlaryny hem aýdyň.

BAHAR WALSY

Sazy Muhammetjan Mirzaýewiňki

Ortaça çaltlykda

LOLA

(Özbek dilinde)

Sözleri İlyas Muslimiňki
Sazy Hurşida Hasanowanyňky

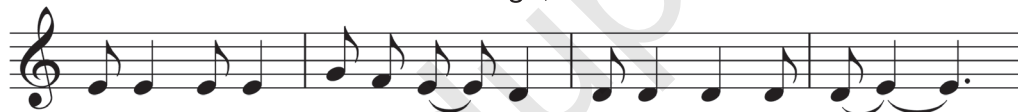
Şadyýan

Ba-hor kel-di e- li-miz- ga, Ko'm-ko'k-dir da- la.
Nav-ro'z kel-di e- li-miz - ga, Ko'm-ko'k-dir da- la.

Se-vinch to'-lib di- li- miz - ga, Ter-dik gul-lo- la.
Shod-lik to'-lib di- li- miz - ga, Ter-dik biz lo- la.

Qan-day ro-hat ba-hor cho- g'i, yur-tim o'z - ga- cha.
Go'-zal ba-hor kun-la-ri - da sa-y(i)r e- tay- lik.

Va -ta -nim - ning cha-man bo-g'i go'-zal kuz- ga- cha.
O'z-be-gim - ning bo -la - si- ga tinch-lik ti- lay- lik.

Gul -lo - la ter-dik, lo - la - lo-

la, Go'-zal - dir yur-tim - da qir - da - la.

Se-vinch-dan yay-rar qi - z - u bo - la,

Shod-la-nar o - na - yu bo - la. Gul-lo- la.

NOTA BILEN ÝERINE ÝETIRIŇ

HABIBULLA RAHIMOW (1946)

Saz sungatynyň dürli ugurlarynda netijeli döredijilik edip gelyän Habibulla Rahymow çagalar goşgularyny baýlaşdyrmaga we ösdürmäge öz goşandyny goşup gelýär. Onuň ençeme uly eserleri diňe bir Özbegistanda däl, eýsem daşary ýurtlarda hem uly şöhrat gazandy. Okuwçy-ýaşlar üçin ýazylan «Eýjejikler aýdymy», «Terbiýeçi apam», «Aý çaga biz – taý çaga biz», «Men gunçadyryn», «Ene ýurt» ýaly birnäçe goşgulary bolsa respublikamyzda geçirilen dürli ýaryşlarda sylagly orunlary eýeledi. Kompozitor dünýä klassyky sazy ugry boýunça hem üstünlikli döredijilik edýär. Opera, sazly drama we komediýa hem-de dürli orkestrler üçin ýazylan birnäçe eserleri Habibulla Rahymowyň köp-taraply döredijiliginden habar berýär.

MEN – GUNÇADYRYN

(Özbek dilinde)

Sözleri **Narmurat Narzullaýewiňki**

Sazy **Habibulla Rahimowyňky**

Joşgunly

Men–g'un-cha-man, ba-hor bo'l-gim ke-la- di,

Men–shab-nam-man, na-hor bo'l-gim ke-la- di.

Men–zar-ra-man, o - lam bo'l-gim ke-la- di,

Men–bo- la- man, o- dam bo'l-gim ke-la- di.

Yurt-lar ko'p-dir bir- bi- ri-dan zi-yo- da, O'z-be-kis-ton–

go'-zal di- yor dun- yo- da, Hur o'l- kam- da

baxt- li ya-shash-ti - la- gim, Is- tiq - lol - ni

1. Men – g‘unchaman, bahor bo‘lgim keladi,
Men – shabnamman, nahor bo‘lgim keladi.
Men – zarraman, olam bo‘lgim keladi,
Men – bolaman, odam bo‘lgim keladi.

G a ý t a l a m a :

Yurtlar ko‘pdir bir-biridan ziyoda,
O‘zbekiston – go‘zal diyor dunyoda.
Hur o‘lkamda baxtli yashash – tilagim,
Istiqlolni qutlar jajji yuragim.

2. Men – jilg‘aman, ummon bo‘lgim keladi,
Men – yog‘duman, cho‘lpon bo‘lgim keladi.
Men – uchqunman, bo‘lgim kelar alanga,
Farzand bo‘lib yaray aziz Vatanga!

G a ý t a l a m a

OL NÄMEKÄ, NÄMEKÄ?

Sözleri K. Taňrygulýewiňki

Sazy W. Ahmedowyňky

Orta çaltlykda

O- wa-dan-dyr u-çan- da, Ga- nat- la- ryn a- çar ol.

Gök ot- la- ryň i- çin- de Go- laý bar-saň ga- çar ol.

Ol nä-me-kä, nä- me-kä? – Ke- be-lek, ke- be- lek.

Sa- mo- lýot, sa- mo- lýot, sa- mo- lýot.

Owadandyr uçanda,
Ganatlaryn açar ol.
Gök otlaryň içinde
Golaý barsaň gaçar ol.
Ol nämekä? –
– Kebelek, kebelek.

Guş däl, şuwlap geçer ol,
Al asmanda uçanda.
Ganatlary kümüşden,
Adam kändir içinde.
Ol nämekä, nämekä?
– Samolýot, samolýot.

Rus kompozitory P.I.Çaýkowskiý (1840–1893)

Beýik rus kompozitory P.I.Çaýkowskiý tebigaty we çagalary gaty söýýärdi. Ol çagalar üçin dürli temalarda örän köp saz we aýdymlyary döredipdir. Onuň fortepiano üçin döreden çagalar albomynda «Agaç soldatjyklaryň marşy», «At oýny» we «Jadygöý kempir» ýaly ençeme eserleri bar. Bu eserleri körpe okuwçylar söýüp diňleýärler.

AGAÇ SOLDATJYKLARYŇ MARŞY

Sazy Pýotr Iliç Çaýkowskiniňki

Ýeňil, şadyýan

GUZULARYM

(Özbek dilinde)

Sözleri **Olim Koçkarowyňky**

Sazy **Fattoh Nazarowyňky**

Ortaça çaltlykda

Qo'- zi - la - rim o't - la - ta - yin, Ma-na ko'm - ko'k
o't- loq ta - yin. Ke - lib o'y - nang, kat - ta yay -lov,
Qa -rang, o't - lar qan-day ma- yin. Fer -ma - miz -ning
qo' -zi - la - ri, Chaq-nar mun-choq sho'x ko'z-la -ri,
Yay-rang ke-cha-kun-duz- la- ri, Qo'-zi - la-rim, ba - ba.

Qo'zilarim, o'tlatayin,
Mana ko'm-ko'k o'tloq tayin.
Kelib o'ynang, katta yaylov,
Qarang, o'tlar qanday mayin.

Ga'ý tala ma:

Fermamizning qo'zilari,
Chaqnar munchoq sho'x ko'zlari,
Yayrang kecha-kunduzlari,
Qo'zilarim, ba-ba.

Hammangizga birdek qaray,
Sevib quchay, yuvib-taray.
Ko'payishib o'savering,
Cho'poningiz o'zim bo'lay.

Ga'ý tala ma

BAGTLY ÇAGALYK AÝDYM

(Özbek dilinde)

Sözleri Haýdar Muhammediňki

Sazy Nadim Narhojaýewiňki

Şadyýan

Kel-dik biz-lar saf tor - tib qa-tor

Qo'-shi-g'i-miz ba-ral- la kuy-lab. Bu -loq - lar - ni so- g'in-

dik tak-ror, Dam o-la-miz bag'-ring-da o'y-nab.

Sa-lom, sa-lom bo-la-lik yo-zi, Sa-lom go'zal la-ger qu-cho-

g'i. Sa- lom, ko'k -da qush-lar par-vo-zi, Sa - lom, tog'-

lar sog'-lik o'-cho-g'i, sa -lom, ko'k - da qush-lar par-vo-

zi Sa - lom, tog' - lar sog'-lik o'-cho - g'i.

**YNHA ŞU AÝDYM PARÇALARYNYŇ
ÖLÇEGINE LAÝYK TAKT ÇYZYKLARYNY
GOÝUŞDYRYŇ**

KÜLÇE NAN

GURJAGYM

ARÇA AÝDYMÝ

GOWY OKARYS

BAHAR WALSY

MAJOR WE MINOR

Major gurluşyndaky heňler şadyýan we täsirli eşidilýär.

«Do» notasyndan aşakdaky major ses hataryny mugallymyňyzyň dirižýorlyk yşaratynyň kömeginde ýerine ýetiriň:

Minor gurluşyndaky heňler gaýgyly we gamgyn eşidilýär.

«Lýa minor» ses hataryny mugallymyňyzyň dirižýorlyk yşaratynyň kömeginde ýerine ýetiriň:

Major we minor gurluşlarynda ýazylan heňleri pugta biljek boluň we olary bir-birinden derrew tapawutlandyrmagy öwreniň.

Ýada salyň

Ýadyňyzdamy, 2-nji synpda siz major we minor gurluşyndaky sesler bilen tanşypdyňyz. Sesleriň özara baglanyşyna sesleriň gurluşy ýa-da sazçylyk dilinde «lad» diýilýär.

Heň ýa-da aýdym döretmekde kompozitorlar esasan major we minor ladlaryndan peýdalanýarlar.

Indi aşakdaky aýdymlardan parçalar diňläp, olaryň haýsy lad esasynda ýazylandygyny tapyň:

GUŞLAR

Sözleri **A. Rahmatyňky**

Sazy **H. Muhamedowanyňky**

Howlukman

Guş- lar guş- lar jan guş- lar, Bi- ze ýol- daş- dyr siz- ler.

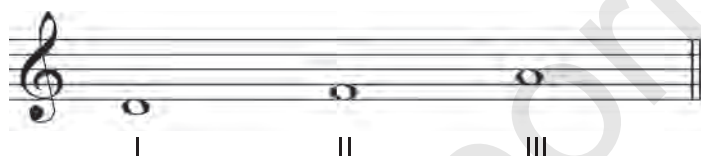
Ge- liň guş- lar, eý guş- lar, Si- zi söý-ýä- ris biz- ler.

Indi bu aýdymy ilki dirižýorlyk edip, soňra çapak çalyp aýdalyň. Notalary çapak çalanda anyk şekillendirip beriň.

Minor ladynyň üçsesliligi-de edil major ladynyň üçsesliligi ýaly ses hatarynyň I, III, V basgançagynda düzülýär. «Re-minor» gurluşyny bilelikde ýerine ýetirýäris:

Indi I, III, V basgançakdaky sesleri tapyp ýerine ýetirýäris:

Bu «Re-minor» üçsesliligi diýlip atlandyrylýar. Minor üçsesliliginiň III basgançagy majoryňka garanda birneme gamgyn we ýumşak aýdylýar.

BIBIGÜL

Garagalpak halk sazy

Ýeňil

ÜÇSESİLİK

İslendik major we minor ses hatarlarynyň ornaşan (durnukly) üçseslilikleri bolýar. Bular sesler gurluşynyň I, III we V basgançaklaryndan ybarat bolýar.

Major ladynyň üçsesliligini tapýarys. Munuň üçün ilki ses hatardaky notalary bilelikde ýerine ýetirýäris.

Indi I, III, V basgançakda ýerleşýän notalary aýdýarys:

Ynha şu seslere «do major» üçsesliligi diýilýär.

Indi üçseslilik esasynda aýdym maşklaryny ýerine ýetirýäris:

ma, me, mi, mi, mo, mu.

du, du, du, du, du, du, du.

TON WE ÝARYM TON

Saz sesleriniň arasynda aralyk bar. Bu aralyk ton we ýarym ton bilen ölçenýär. Ton iki ýarym tonluga deň. Ýa-da iki ýarym tonlyk bir tony düzýär.

Ton we ýarym tonluga aýdyň göz öňüne getirmek üçün pianinonyň klawişlerine garaýarys. Aralygynda gara klawiş bolan iki ak klawiş aralygyna **bir ton** diýilýär.

Tersine, arasynda gara klawiş bolmadyk iki ak klawiş aralygyna **ýarym ton** diýilýär.

Do, re, mi, fa, sol, lya, si, do

1 ton 1 ton ýarym ton 1 ton 1 ton 1 ton ýarym ton

Indi aşakdaky aýdym maşkyny ýerine ýetiriň:

Bir ton we ýa-rym ton-y

Biz-in-di saý-gar-ýa-rys.

ÇÄRÝEĞIŇ JEMI BOÝUNÇA SORAGLAR WE ÝUMUŞLAR

1. Gyjak sazy nämäniň kömeginde çalynýar? Rubab nämäniň? Çeň nämäniň?
2. Bent bilen gaýtalamanyň tapawudy nämede?
3. «Lola» aýdymynyň mazmunyny düşündirip beriň.
4. Sesi ýarym ton peseltmek üçün nähili alterasiýa belgisi ulanylýar? Ýokarlandyrmak üçün nähili?
5. Bu çärýekde haýsy kompozitor bilen tanyşdyňyz?
6. Nähili özbek halk aýdymlaryny bilýärsiňiz?
7. Size köpräk aýdym aýtmak ýakýarmy ýa-da saz diňlemek?
8. Bu çärýekde öwrenen we diňlän nähili eserler size köpräk ýakdy?

ZAFAR

Özbek halk sazy

Ýeňil

Saz diňläň

MEKDEBIM

Sazy O. Gurbannyýazowyňky

Marş tempinde

GARDUNI SEGOH

«Segoh» mukamyndan

Howlukmazdan

SAMOI DUGOH

O'zbek halk sazy

Howlukman

HAY, LOLA

Özbek halk sazy

Ergaş Şukrullaýew gaýtadan işledi

Ortaça çaltlykda

NOWRUZ GELDI

(Özbek dilinde)

Sözleri **Yakub Hojaýewiňki**
Sazy **Leýla Mujdabaýewanyňky**

Şadyýan

Yer- ni qiz- dir- di qu- yosh,
Bog'-lar-ga kel-di ko'k-lam. Ma-hal- la och-
di chi- roy, At- rof go'-zal, tur- fa rang. Nav-
ro'z kel-di! Yang- rar kar-nay, Bay- ram- ga tez
ke-ling- ey, Yo- zib a- jib das- tur- xon, Ku-
tar bu-gun O'z- be- kis- ton. Ku-

tar bu-gun O'z- be-kis- ton.

1. Yerni qizdirdi quyosh,
Bog'larga keldi ko'klam.
Mahalla ochdi chiroy,
Atrof go'zal, turfa rang.

Ga'ytalama:

Navro'z keldi!
Yangrar karnay,
Bayramga tez keling-ey,
Yozib ajib dasturxon,
Kutar bugun O'zbekiston.

2. Nahordan kuy-qo'shiq-la
Sovg'a-salomin sozlar.
Yig'ilinglar, bolalar,
Kutar masxarabozlar.

Ga'ytalama

3. Oqsoqol mo'ylov burab,
Qarang, shodon kuladi:
– Xush ko'rdik, Navro'zim,
Sen-la shodlik keladi.

Ga'ytalama

NAÝREZ

Täjik halk sazy

Şadyýan

DILHIRAJ

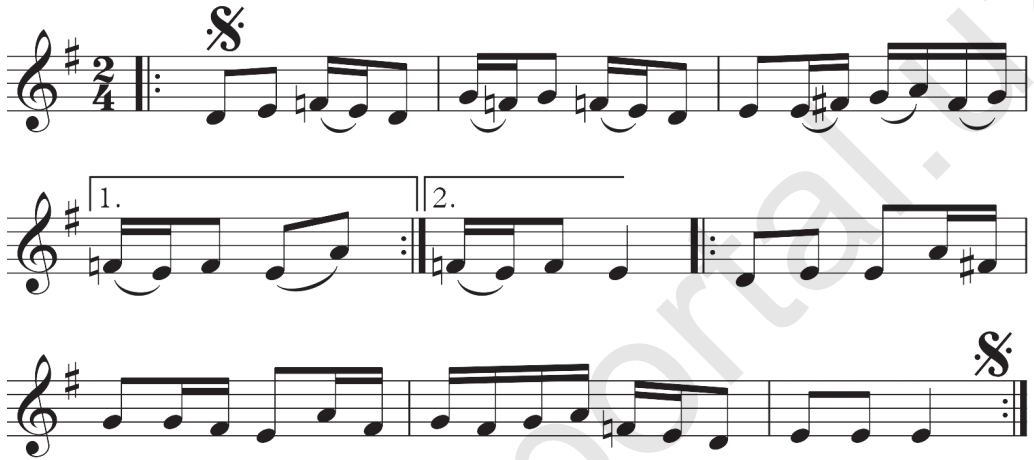
Özbek halk sazy

KÜŞT DEPDI

Türkmen halk sazy

Haýalrak

OÝUN

Sazy D. Nuryýewyňky

Marş tempinde

BABAM ULY YÁŞYNDÁ

(Özbek dilinde)

Sözleri **Egam Rahimowyňky**
Sazy **Gafur Kadyrowyňky**

Howlukman

Bo-bom u- lug' yo- shi- da (yo-shi-da), Kat-ta ish- lar
bo- shi- da (bo-shi-da), Sho-gird-la- ri ba- ho-dir,
Ter to'- ka-miz qo-shi-da, ter to'-ka-miz qo- shi- da,
ter to'-ka-miz qo- shi- da.

Bobom ulug' yoshida,
Katta ishlar boshida,

Shogirdlari bahodir,
Ter to'kamiz qoshida.

Bobom asl pahlavon,
Sherdek oshar qir, dovon.

Bog' yaratar, gul tarar,
Omon bo'lsinlar, omon.

Degan: «Kasbing ulug'la,
Yaxshi ishni qutlug'la».

Silab asta boshimiz,
Degan: «Baxting qo'riqla».

TOM BOSHIDA QIZG'ALDOQ

Sözleri **Narmurat Narzullaýewiňki**
Sazy **Habibulla Rahimowyňky**

Tom boshida qizg'aldoq,
O'ynar shamol sho'x, quvnoq.
Hayron bo'lar qizaloq,
Qulog'ida oybaldoq.

Go'yo yashil olamni
Chin dildan qutlar edi.
Barglarida shabnamni
Oftobga tutar edi.

Shunchalarki yer mehri,
Siylab, ko'tarmish boshga.
Ziyosida bor sehri,
Intilar u quyoshga.

Bahordan berib darak,
Tomda yashnar qizg'aldoq.
Urar yonida yurak,
Ko'klam qizi qizg'aldoq.

HASYL TOÝY

Sözleri **G. Meredowyňky**
Sazy **J. Gurbangylyjowanyňky**

Çaltak

Ha- syl to- ýun toý- la- ýas, A- ýak go- şup oý- na- ýas.
Al- ma biş- di, nar biş- di, Bi- şip a- şa- ga düş- di.

A- tam, e- nem şat- lan- ýar, Sa- ýa- syn- da ýaý- na- ýas.
Daý- han- lar ýyg- ma üýş- di.

I- ne, seý- dip ýa - şa- ýas. Şat- lan- ýas, şat- lan- ýas

Be- dew a- ta at- lan- ýas, Hem- me ýer- de toý baý- ram

Saz ça- lyp aý- dym aýd- ýas. Ha- syl to- ýun toý- la- ýas.

A- ýak go- şup oý- na- ýas. A- tam, e- nem şatlanýar, Sa- ýa- syn- da ýaý- na- ýas.

OBAMYŇ SÄHERI

Sazy A. Kulyýewiňki

Haýal labyzly

BIBIJAN

Türkmen halk sazy

Çaltrak

MAZMUNY

Sözbaşy	4
---------------	---

Birinji çäryek

Aýdym aýtmagyň kadalary.....	5
Özbekistan Respublikasynyň Döwlet senasy.....	6
Pauzalar	9
Eý daragym batlan. Sözleri <i>O. Annaýewiňki</i> ,	
Sazy <i>Ç.Nurymowyňky</i>	10
Ilkinji jaň. Sözleri <i>K.Nurbadowyňky</i> ,	
Sazy <i>H.Amangeldiýewiňki</i>	11
Ýada salyň	12
Çäryek we sekizlik pauzalar	13
Feruza. Sazy Gulamjan Rozibaýewiňki	14
Gözel ülke. Sözleri <i>K. Taňrygulyýewiňki</i> ,	
Sazy <i>W.Ahmedowyňky</i>	15
Rustam Abdullaýew (1947)	17
Guzujyk. Sözleri <i>Ý.Suleýmanyňky</i> ,	
Sazy <i>R. Abdullaýewiňki</i>	18
Dirižyorlyk hereketleri	20
Pökgim. Sözleri <i>K. Taňrygulyýewiňki</i> , Sazy <i>W.Ahmedowyňky</i>	21
Aýdyşyk. Sözleri <i>K. Taňrygulyýewiňki</i> , Sazy <i>W.Ahmedowyňky</i>	22
Çäryegini jemi boýunça soraglar	26

Ilkinji çäryek

Aýdymçylar ansambly	27
Janan. Sazy <i>Muhammetjan Mirzaýewiňki</i>	27
Mekdebim. Sözleri <i>N. Baýramowyňky</i> ,	
Sazy <i>O.Gurbannyýazowyňky</i>	28
Sazandalar ansambly	29
Ufori 3 (Gyzlar tansy).Özbek halk sazy.....	30
Sanawaç. Sözleri <i>K. Taňrygulyýewiňki</i> , Sazy <i>W.Ahmedowyňky</i>	31
Öseliň, tiz öseliň. Sözleri <i>N. Baýramowyňky</i> ,	
Sazy <i>D.Nuryýewiňki</i>	32
Ýaşylbaş . Türkmen halk sazy	33

Farhod Alimow (1947 – 2014)	35
Akja gandym. Sözleri Polat Möminiňki, Sazy Farhod Alimowyňky	36
Üç çäryekli ölçeg	37
Milli saz gurallarymyz.....	38
Çopan. Sözleri O. Annaýewiňki, Sazy Ç.Nurymowyňky	39
Eje. Sözleri N. Baýramowyňky, Sazy J.Gurbangylyjowyňky.	40
Çäryegiň jemi boýunça soraglar	42

Üçünji çäryek

Gudratly gollar Sazy A.Kuliýewiňki	43
Ýaş esgerler aýdymy. Sözleri <i>Safar Barnoýewiňki</i> , Sazy <i>Saýfi Jeliliňki</i>	44
Diňläň we tapyň	46
Sazyň aňlatma serişdeleri	47
Horezm heň. Halk sazy	48
Şadyýan aýdym. Sözleri O. Annaýewiňki, Sazy Ç. Nurymowyňky	49
Ýöräliň. Sözleri K. Taňrygulyýewiňki, Sazy W.Ahmedowyňky.....	50
Towuk. Sözleri B.Kerbabaýewiňki, Sazy W.Ahmedowyňky.....	52
Alterasiýa belgileri	53
Lolaça. Özbek halk sazy	53
Diýez	54
Pişijek. Sözleri Ýa. Pirgulyýewiňki. Sazy d. Nuryýewiňki.....	54
Bemol	56
Aruhan Garagalpak halk sazy	57
Çapak-çapak elleri. Sözleri O.Gurdowyňky, Sazy D.Nurymowyňky	58
Şadyýan sazanda. Sözleri T.Wolginanyňky, Sazy A. Filippenkonyňky	59
Hüwdi. Sazy M. Mirzaýewiňki.....	60
Bekar	61
Tans. Özbek halk sazy	61
Swetofor. Sözleri Safo Açylyňky, Sazy Sadulla Nurmetowyňky.....	63

Özüňiz tapyň	65
Çäryegin jemi boýunça soraglar	66

Dördünji çäryek

Bent we gaýtalamak	67
Bahar walsy. Sazy <i>M. Mirzaýewiňki</i>	68
Lola. Sözleri <i>I. Muslimiňki</i> , Sazy <i>H. Hasanowanyňky</i>	69
Habibullo Rahimov (1946)	71
Men – gunçadyryn. Sözleri <i>N.Narzullaýewiňki</i> , Sazy <i>H. Rahimowyňky</i>	72
Ol nämekä, nämekä. Sözleri <i>K. Taňrygulyýewiňki</i> , Sazy <i>W.Ahmedowyňky</i>	74
P.I Çaykowskiý (1840-1893)	75
Agaç soldatjyklar marşy. Sazy <i>Pýotr Iliç Çaykowskiýniňki</i>	75
Guzularym. Sözleri <i>O. Kuçkarowyňky</i> , <i>F. Nazaroyňky</i>	78
Bagtly çagalyk aýdymy. Sözleri <i>H. Muhammediňki</i> , Sazy <i>N. Narhojaýewiňki</i>	80
Ýumuş	81
Major we minor	83
Ýada salyň	84
Bibigül	85
Üçseslilik	86
Ton we ýarym ton	87
Çäryegin jemi boýunça soraglar we ýumuşlar	88
Heňleri we aýdymlyry diňläň	89-103

HAMIDULLA NURMATOV, NADIM NORXO‘JAYEV

MUSIQA

(Turkman tilida)

3-sinf uchun darslik

Qayta ishlangan 11-nashri

Terjime eden K.Hallyýew

Redaktor J.Metýakubow

Suratçy A.Dones

Çeper redaktor Ş.Mirfaýazow

Tehredaktor H.Hasanowa

Korrektor J.Metýakubow

Kompýuterde sahaplayjy H.Şaripowa

Neşirýat lisenziýasy AI № 290. 04.11.2016

Çap etmäge 2019-njy ýylyň 18-nji martynda rugsat edildi. Möçberi 70×90^{1/16}.

Kegli 14 şponly. Arial garniturasy. Ofset çap ediliş usuly.

Şertli çap listi 7,90. Neşir listi 9,0. 1095 nusgada çap edildi.

Buýurma №

Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň Administrasiýasynyň ýanyndaky

Habar we köpçülikleýin kommunikasiýalar agentliginiň

Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öýünde çap edildi.

100128. Daşkent. Labzak köçesi, 86.

www.gglit.uz info@gglit.uz

Kärendesine berlen dersligiň ýagdaýyny görkezýän jedwel

T/n	Okuwçynyň ady, familiýasy	Okuw ýyly	Dersligiň alnandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçy-synyň goly	Dersligiň tabşyrylan-daky ýagdaýy	Synp ýolbaşçy-synyň goly
1						
2						
3						
4						
5						

Derslik kärendesine berlip, okuw ýylynyň ahýrynda gaýtarylyp alnanda ýokardaky jedwel synp ýolbaşçysy tarapyndan aşak-daky baha bermek ölçeglerine esaslanylýp doldurylýar:

Täze	Dersligiň birinji gezek peýdalanmaga berlendäki ýagdaýy.
Ýagşy	Sahaby bütün, dersligiň esasy böleginden aýrylmadyr. Ähli sahypalary bar, ýyrtylmadyk, goparylmadyk, sahypalarynda ýazgylar we çyzyklar ýok.
Kanagatlanarly	Kitabyň daşy ýenjilen, ep-esli çyzylan, gyalary gädilen, dersligiň esasy böleginden aýrylan ýerleri bar, peýdalanyjy tarapyndan kanagatlanarly abatlanan. Goparylan sahypalary täzedən ýelmenen, käbir sahypalary çyzylan.
Kanagatlanarsyz	Kitabyň daşy çyzylan ýyrtylan, esasy böleginden aýrylan ýa-da bütünleý ýok, kanagatlanarsyz abatlanan. Sahypalary ýyrtylan, sahypalary ýetişmeyär, çyzylyp taşlanan. Dersligi dikeldip bolmaýar.